

Стасюк В. В., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри морально-психологічного забезпечення військ НУОУ ім. Івана Черняхівського (м. Київ)

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ У СЛУХАЧІВ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ УЧІННЯ

В статті розглядаються механізми підвищення ефективності учіння засобами активізації мотивації досягнення у майбутніх магістрів військового університету. Визначено теоретичну основу педагогічних аспектів мотивації учіння. Розглянуті поняття мотиву, мотивації та потреби в досягненні ефективності учіння слухачами. Обговорюються шляхи розвитку мотивації слухачів, які пов'язані з формуванням їх творчої особистості, розширенням рольового репертуару, становленням активної життєвої позиції.

Ключові слова: слухач, мотивація досягнення, мотив, навчання, процес.

В статье рассматриваются механизмы повышения эффективности обучения средствами активизации мотивации достижения у будущих магистров военного университета. Определена теоретическая основа педагогических аспектов мотивации обучения. Рассмотрены понятия мотива, мотивации и потребности в достижении эффективности обучения слушателями. Обсуждаются пути развития мотивации военнослужащих, которые связаны с формированием творческой личности слушателя, расширением его ролевого репертуара, становлением активной жизненной позиции.

Ключевые слова: слушатель, мотив, мотивация достижения, обучение, процесс.

Однією із складових мотиваційної сфери людини є мотивація досягнення. Важко переоцінити значення цієї складової, адже вона по суті є рушієм розвитку людини, тим чинником що зумовлює прагнення особистості розвиватися і вдосконалювати себе, свої вміння і навички. Таким чином мотивація досягнення є фактором рушійної сили суспільства і людства в цілому. Тому ця проблема є надзвичайно актуальною для вчених (про що свідчить її популярність порівняно з іншими аспектами мотиваційної сфери людини – серед них мотивація досягнення є найбільш дослідженою).

У ході трансформації Збройних Сил України перед вищою військовою школою постає відповідальне завдання – готувати офіцерів широкої наукової освіти, високої культури, з розвиненим творчим мисленням, здатних ефективно вирішувати покладені на них складні завдання. Основний шлях вирішення проблем навчально-виховного процесу у вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ) – визначення педагогічних основ навчання, пошук оптимальної педагогічної технології, яка передбачає всіляке підвищення мотивації та активності слухачів у процесі учіння військових фахівців.

Результати дослідження теоретико-методологічних і практичних аспектів навчальної діяльності слухачів дозволяють обґрунтовано стверджувати, що вона, будучи полімотивованою, включає такий компонент як процес учіння. Склад і характер мотивів детермінується як внутрішніми, так і зовнішніми причинами. На думку О.М. Леонтєва: “Чим більше проникає психологічне дослідження за поверхню

досліджуваних явищ, тим усе більш чітко виступає значення проблеми мотивів людської діяльності” [4, с.300].

Мотив – це все те, заради чого здійснюється діяльність – предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, почуття та переживання. Мотивація – механізм співвідношення особистістю зовнішніх та внутрішніх факторів поведінки, який визначає конкретні форми діяльності. Більш широким є поняття мотиваційної сфери, вона містить ефективну та вольову сфери особистості, переживання, задоволеності потреб [3].

Мотивація – це процес спонукання людини до здійснення тих чи інших дій, вчинків, який є складним актом, що вимагає аналізу й оцінки альтернатив вибору та прийняття рішень [8, с. 219].

Педагогічні аспекти мотивації досліджувались К.Д. Ушинським, П.П. Блонським, А.С. Макаренком, В.О. Сухомлинським, Ю.К. Бабанським, видатними психологами Л.С. Виготським, М.В. Бехтєревим, О.М. Леонтєвим, та інші. Так, П.П.Блонський, визначаючи місце мотиву в педагогіці, вказує, що він повинен бути аксіомою навчального процесу. Ю.К. Бабанським застосування мотивів розглядається як один із принципів розвитку пізнавальної активності слухача [1]. Аналіз педагогічної літератури свідчить, що багато аспектів цієї важливої проблеми потребують подальшого поглибленого вивчення. Так, недостатньо досліджена проблема створення технологій використання мотивації у процесі учіння військових фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми вивчення мотиваційного аспекту підготовки військових фахівців за останні

роки свідчить, що вони присвячені питанням: розвитку мотивації курсантів (О. В. Вознюк, С. О. Кубіцький [2: 34-43]), мотивації досягнення як умова підвищення ефективності професійної діяльності (Л. В. Олійник, Ю. С. Красильник, [5: 239-244]), методиці діагностики професійної мотивації офіцерів (В. І. Осьодло [7: 214-216]), особливостей мотиваційно-смыслового компоненту активності курсантів щодо формування цілей їх діяльності (А. О. Скоромний [9: 258-265]).

Виходячи з вищевикладеного, метою даної статті є обґрунтування підвищення ефективності навчання способами активізації мотивації досягнення слухачів в процесі учіння, що передбачає вирішення таких педагогічних завдань: опис педагогічних цілей та їх зв'язок з мотивами діяльності, розкриття діалектичного взаємозв'язку між мотивами та стимулами, формулювання способів активізації пізнавальної мотивації слухачів.

Потреби ініціюють діяльність, підтримують її, та сприяють її припиненню. Але потреби не безпосередньо спонукають особистість діяти, а лише усвідомлюючись через мотиви, та поєднуючись із ситуаціями та умовами в яких можливо їх задоволення. Таким чином мотив є психологічною формою вияву потреби, конкретизацією потреби у відповідності до умов та способів її задоволення. В той же час мотивація – це процес усвідомлення потреби, її визначення,

результатом цього процесу є мотив.

Розуміючи співвідношення понять потреба, мотив, мотивація, ми можемо дослідити окремі їх прояви: потребу в досягненні та мотив досягнення в процесі учіння слухачів ВВНЗ.

Потреба в досягненні – це прагнення особистості покращувати результати своєї діяльності, вдосконалювати вміння та здібності, ставити все більш складні цілі, отримувати творчі результати.

Основні компоненти цієї потреби: прагнення до успіху; уникнення невдачі.

Переважаання одного з цих компонентів спричиняє особливості в діяльності особистості, що, зокрема, яскраво проявляється у виборі завдань певної складності [8].

Мотив досягнення – форма прояву потреби в досягненні. Для актуалізації цього мотиву необхідна ситуація досягнення, завдяки якій мотив досягнення починає спонукати, спрямовувати та регулювати діяльність досягнення.

Отже, однією з таких складових загальної мотивації є мотивація досягнення. Інтеграція продуктивних складових різних поглядів і підходів вітчизняних і зарубіжних вчених до проблеми мотивації дозволила представити оптимальне співвідношення мотиву і мотивації досягнення у слухачів ВВНЗ як умова підвищення ефективності процесу учіння (рис.).

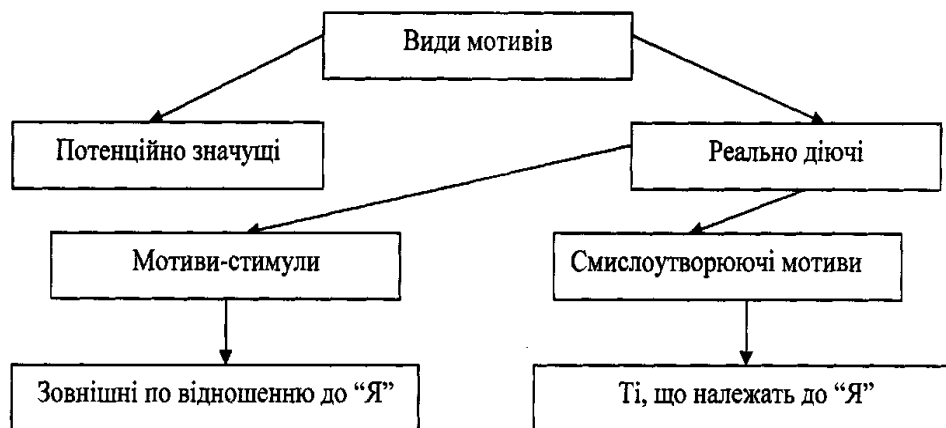

Рис. Співвідношення мотиву і мотивації досягнення як умова підвищення процесу учіння

Найбільш інтенсивно дослідження мотивації досягнення відбувалися у середині ХХ століття, особливо вони пов'язані з іменами Дж. Аткинсона, Д. Маклелланда, Х. Хекхаузена

Х. Хекхаузен зазначає, що найбільш результативним і ефективним є пояснення поведінки з точки зору взаємодії особистісних диспозицій та ситуаційних детермінант. В такому випадку найчастіше

використовуються експериментальні плани при яких мотиви та ситуаційні фактори варіюються безвідносно один до одного, відіграючи роль незалежних змінних, що дозволяє фіксувати в результуючій поведінці головні їх ефекти і взаємодії різних порядків.

Х. Хекхаузен, розвиваючи позиції Дж. Аткинсона й удосконалюючи його модель, створив свою концепцію мотивації досягнення. У ній враховане більш широке

коло детермінант – пізнавальні й емоційні. У складі найбільш значимих важливо виділити ситуаційні детермінанти (SR-зв'язки, потреби і потяги, конфлікти і дисонанси, що загрожують ситуації, когнітивні оцінки), очікування і привабливість (домагання, соціальне научіння, ухвалення рішення, співвідношення очікування успіху і своєї сили), соціальні й антисоціальні мотиви (афіляції – спілкування з іншими заради задоволення, владність, співпереживання і допомога, особистісні диспозиції – розташування, агресії) [10, с.123-397].

А.Б. Орлов, розглядаючи особистість як систему мотиваційних відносин, яка має суб'єкт, виокремлює три типи самих мотиваційних відносин [6, с.6-7]:

афективно акцентовані, що розташовуються поблизу області суб'єктного змісту і які представляють собою “афективно розроблені” мотивації з високим потенціалом активації і спонукання, але погано осмислені і без детальної цільової структури;

когнітивна акцентовані, котрі, примикаючи до об'єктної межі континуума особистісних проявів, навпаки, добре осмислені й алгоритмізовані, але відчують явний дефіцит у відношенні активації і спонукання;

гармонічні мотивації. Першопричини поведінки людини, пов'язані з його життям у суспільстві, у конкретному колективі, трансформуються в пережиту потребу і з'являються перед ним як життєва задача, що створює готовність до пошукової поведінки. У процесі свого опредметчування потреба перетворюється у мотив поведінки, на основі якого вибираються цілі, засоби і способи дії, формується зміст дії, готовність до конкретного виду діяльності і спонукання до неї.

Розглядаючи природну сутність мотивації неможна не відмітити критерії успішності мотивації, тобто мотивації досягнення успіху учіння майбутніх військових фахівців оперативно-тактичного рівня.

Критерії мотивації успішності в учінні, можуть бути орієнтовані на:

завдання (наприклад, рівень майстерності як результат діяльності);

людину (наприклад, порівняно з колишніми власними досягненнями);

інших (наприклад, порівняння з досягненнями інших, як в ситуації змагань).

Мотивація досягнення, таким чином, може бути визначена як намагання збільшити чи зберегти максимально високі здібності військових фахівців до учіння, до якого

можуть бути застосовані критерії успішності, де виконання навчальної діяльності може призвести до успіху чи невдачі.

Отже, у загально психологічному контексті мотивація – об'єднання рушійних сил поведінки (інтересів, цілей, ідеалів), які детермінують діяльність.

Вищі соціальні духовні мотиви (потреби), умовно поділяють на інтелектуально-пізнавальні, морально-етичні та емоційно-естетичні. Навчальна мотивація включена до навчальної діяльності. Вона визначається факторами:

освітньою системою, освітнім закладом;

організацією освітнього процесу;

суб'єктивними особливостями слухачів;

суб'єктивними особливостями науково-педагогічного працівника, системою його суб'єкт-суб'єктних відносин;

специфікою навчального предмету.

Мотивація навчання – складається з ряду спонукань, що часто змінюються, вступають у нові відношення один з одним (потреби та смисл навчання, мотиви, цілі, емоції, інтереси).

Мотиваційні орієнтації навчальної діяльності направлені на процес, на результат учіння.

Вони визначають поряд з іншими компонентами навчальної мотивації, напрямок, зміст, результат навчальної діяльності.

Навчальна діяльність спонукає у першу чергу внутрішнім мотивом при виробленні узагальненого способу дії з предметом діяльності та зовнішніми мотивами престижності обов'язку, самоствердження, необхідності досягнення.

Процес учіння слухачів зумовлений нахилами, інтересами, самооцінкою, рівнем бажань і вподобань. Особистісний сенс професії офіцера для суб'єкта “виражає саме його ставлення до усвідомлених об'єктивних явищ” [6, с. 293]. Провідними мотивами при цьому є ті, які пов'язані з основним змістом професії офіцера. Для того, щоб у процесі учіння стимулювався розвиток офіцера, розкриття і ріст його творчих сил, необхідно, щоб центральними мотивами для нього були мотиви, внутрішньо пов'язані зі змістом професійної діяльності.

Організація навчальної роботи, керівництво нею – це відповідальна й складна робота кожного науково-педагогічного працівника і слухача. Виховання активності й самостійності необхідно розглядати як складову частину учіння слухачів. Це завдання виступає перед кожним слухачем у числі завдань першорядної важливості.

Навчально-пізнавальна діяльність – багаторівнева система, що включає активні форми регуляції й перетворення різних педагогічних систем: теоретичних і методичних. Особливо продуктивна може бути спільна діяльність науково-педагогічного працівника та слухача.

Саме від вибору цілей найбільшою мірою залежить вибір змісту, методів і засобів учіння слухачів. Зупиняючи на тих або інших методах навчання, ми фактично відповідаємо на запитання, для чого учити. Формулювання педагогічних цілей відповідає на запитання, чому учити; які завдання (професійні, життєві, предметні, етичні, естетичні) повинні уміти вирішувати слухач за допомогою отриманих знань, умінь, навичок, переконань, установок та інше.

У реальній педагогічній практиці навчальна мета досконало не описується. Зрозуміло, оволодіння конкретним знанням або умінням може виступити в якості проміжної педагогічної мети, але тільки в тому випадку, якщо будуть задані способи оцінки фактичного досягнення цієї мети, тобто способи визначення того, чи дійсно слухач опанував цими знаннями й уміннями в процесі учіння

Тісний зв'язок цілей з мотивами діяльності ще раз говорить про інтегральну природу педагогічних цілей, про фактичний синтез у них виховних і навчальних складових при домінуванні перших. Сукупність педагогічних цілей, спосіб їхнього взаємозв'язку і співвідношення в них навчальних і виховних компонентів і складає те, що можна назвати педагогічною системою.

В свою чергу, мета учіння слухачів визначає мету їх пізнавальної діяльності, її зміст і характер. Разом з тим, існує специфічна мета пізнавальної діяльності, обумовлена змістом і необхідністю засвоєння конкретної навчальної дисципліни, формуванням і розвитком певних навичок і умінь. На кожному конкретному занятті також ставиться мета пізнавальної діяльності. Взаємозв'язок мети навчання і мети пізнавальної діяльності свідчить про необхідність врахування цих факторів у підвищенні ефективності роботи слухача з оволодіння навчальними предметами в процесі учіння, ефективності підготовки військових фахівців оперативного-тактичного рівня.

Значним фактором підвищення ефективності навчання є забезпечення високого ступеня пізнавальної мотивації та активності слухачів, зацікавленості їх у самому процесі учіння, що є потужним

імпульсом до діяльності, і безпосередньо веде суб'єкта до досягнення мети навчання.

Отже, мотивація – процес спонукання до учіння для досягнення особистісних цілей або цілей організації.

Негативна стратегія мотивації – забезпечення мотивації, яка базується на використанні методів тиску, які досить жорстко діють на слухача “зовні” і змушують його однозначно виконувати ті чи інші завдання або функції.

Внутрішня мотивація – мотивація, зумовлена змістом тієї діяльності, яка виконується (інтересом до неї, почуттями задоволення, пов'язаними з цією діяльністю).

Позитивна (продуктивна) стратегія мотивації – забезпечення мотивації на основі врахування потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, життєвих планів військових фахівців та досягнення згоди між мотивацією організації та мотивацією конкретних слухачів.

Дослідження процесу учіння слухачів показали, що з метою формування найбільш значних видів пізнавальної мотивації приманювати такі способи її активізації [11]:

перший полягає у використанні прийомів підвищення інтересу до предмета шляхом підбору у ході занять яскравих пізнавальних матеріалів, фактів, які дозволяють привернути увагу слухачів до навчального матеріалу. У кінці заняття, або в момент спаду інтелектуальної діяльності слухачів, коли відчувається втома, знижується інтерес до обговорюваних питань роботу потрібно будувати застосовуючи обговорення будь-якого цікавого аспекту проблеми, що розглядалась на занятті;

другий спосіб передбачає створення проблемних ситуацій. У даному випадку науково-педагогічний працівник, використовуючи дидактичні засоби, постановку спеціальних навчальних проблем, завдань у розв'язанні яких міститься практичний смисл вивчення даної теми;

третій спосіб активізації пізнавальної мотивації заснований на використанні прийомів посилення військово-професійної спрямованості предмета, до яких ми відносимо його профілювання (відповідність навчального змісту цілям професійної підготовки військового спеціаліста), переконання слухача у важливості оволодіння навчальним предметом для забезпечення компетентної майбутньої діяльності;

четвертий спосіб активізації мотивації передбачає формування уміння вчитися з використанням прийомів удосконалення особистісних якостей слухача (робота з

текстом, конспектування, систематизація матеріалу, методика розв'язання творчих завдань, ефективні прийоми запам'ятовування, методи самоконтролю за емоціями).

Отже, ефективність процесу учіння забезпечується діяльністю науково-педагогічного працівника та слухача, що спрямована на розробку та використання такого змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання, які сприяють підвищенню інтересу, активності, творчій самостійності тих, хто навчається у засвоєнні знань, формуванні умінь та навичок, використанні їх на практиці.

Таким чином, результати дослідження показують, що у процесі учіння слухача ВВНЗ мають місце великі незадіяні резерви, про що свідчать виявлені рівні мотивації досягнення, а аналіз основних положень, що містяться у працях вітчизняних і зарубіжних вчених по проблемі мотивації вказує на різноманіття

підходів до її рішення. Використання тих з них, що містять досить раціональні підстави, дозволяє розкрити сутність, структуру і функції мотивації досягнення слухача в процесі учіння як важливого напрямку психолого-педагогічного забезпечення навчальної діяльності.

Дослідження показали, що ефективність учіння слухачів підвищується при використанні способів активізації пізнавальної мотивації при їх оптимальному поєднанні на різних етапах навчання. Таким чином, ми бачимо що ефективність учіння помітно знизилася в результаті зниження сили мотиву досягнення. Це дає нам право говорити про можливість спрямованого впливу на мотивацію, її формування і контролю. Використання дослідженої закономірності є важливим у різноманітних видах діяльності – професійній, навчальній, творчій.

Література

1. Бабанський Ю.К. Педагогіка. – М.: Освіта, 1988. – 231 с.
2. Вознюк О.В. Розвиток мотивації курсантів / О.В. Вознюк, С.О. Кубіцький // Військова освіта. – 2006. – Вип. 1 (17). – С. 34–43.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос. – 2000. – 293 с.
4. (3.) Леонтьев А.А. Проблемы развития психики. – 4-е изд. М, 1981. – 431 с.
5. Олійник Л.В. Мотивація досягнення як умова підвищення ефективності професійної діяльності / Л.В. Олійник, Ю.С. Красильник // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції [“Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання незайнятого населення в умовах фінансово-економічної кризи”], – (Київ 30 жовтня 2009 р.). – Київ : Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, 2009. – С. 239–244.
6. Орлов А.Б. Личность и сущность: внешнее и внутреннее я человека // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 5–19.
7. Осьодло В. І. Методика діагностики професійної мотивації // Матеріали Всеармійської науково-практичної конференції [“Філософсько-методологічні та соціально-психологічні проблеми реалізації людського фактору в умовах переходу Збройних Сил України до професійної армії”], – (Київ 19 квітня 2007 р.). – Київ : Національна академія оборони України, 2007. – С. 427–434
8. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. - 2 - е изд. , испр. и доп. - М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
9. Скоромний А. О. Особливості мотиваційно-сміслового компоненту активності курсантів щодо формування цілей їх діяльності / А. О. Скоромний // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія. – 2004. – Вип. 1 (19). – С. 258–256.
10. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность в 2 т. Т.2 – М. «Педагогика», 1986. – 392 с.
11. Хорєв І.О. Пізнавальна мотивація студентів ВЗО у процесі їх військової підготовки (Всеукраїнська науково-методична конференція „Сучасний стан вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи”) тези доповідей. – К: „Київський університет”, 2000. – С.244-245.

Stasyk V. V., doctor of psychology, professor

DEVELOPING MOTIVATION EFFICIENCY STUDENT MOTIVATING AIMS FOR EJECTIVE LEARNING ACHIEVEMENT

The article investigates questions of future masters' achievement motivation efficiency increasing in military universities. The theoretical basis of pedagogic learning motivational aspects is determined. The "motive", "motivation", "needs for ejective learning achievement" are examined. The interrelation between aims and future masters' learning motives in military universities is established. There is a discussion of servicemen motivation developing ways connected with forming creative personality of a future masters', extending role range, establishing an active life position. The article presents an overview of approaches to differentiation aspects to explore the motivation of the individual. Separate aspects of the dynamics of future masters' motivating aims for ejective learning achievement.

Key words: student, motive, achievement motivation, study process.